

הלוואות והנסיבות אליהן הנאצים אילצו

קראו פה 5ה והשיבו

כיצד הצליחה המפלגה הנאצית, שהייתה שולית בתחילת דרכה, לתפוס את השלטון בגרמניה?

בין השנים 1919-1933 הונהג בגרמניה משטר דמוקרטי, שזכה לכינוי **רפובליקת ויימר**. הממשל הדמוקרטי החדש סבל מחוסר לגיטימציה פנימית והיה עליו להתמודד עם מרד קומוניסטי (ינואר 1919), קשיים כלכליים, רעב ותוהו ובוהו פוליטי. תנאי הכניעה שהוכתבו לגרמניה במסגרת חוזה ורסאי (יוני 1919) עוררו בה התנגדות רבה. בתחילה עשתה הממשלה הגרמנית כל מאמץ כדי להימנע מתשלום הפיצויים שנקבעו בחוזה, אולם הדבר פגע פגיעה נוספת בכלכלה הגרמנית ובמעמדה הבינלאומי. במרס 1921 פלשו צבאות בלגיה וצרפת לחבל הרוהר הגרמני, מרכז תעשייתי וכלכלי חשוב בגרמניה, כדי לאלץ את גרמניה לשלם את כספי הפיצויים. בינואר 1923 החליטה ממשלת גרמניה להיענות לדרישות. היא נטלה הלוואות מממשלת ארצות הברית (להלן ארה"ב), בעזרתן החלה לשקם את כלכלתה ולשלם את כספי הפיצויים.

לאחר מלחמת העולם הראשונה סבלה גרמניה מבידוד בזירה הבינלאומית. גוסטב שטרזמן, שר החוץ של גרמניה בשנים 1923-1929, פעל רבות כדי לשקם את מעמדה של גרמניה בעולם. בתקופתו פעלה גרמניה לשיפור האווירה הבינלאומית, על ידי הדגשת מחויבותה של גרמניה לשלום באירופה ומתוך השלמה עם תוצאות מלחמת העולם הראשונה. מאמצים אלה נשאו פרי. גרמניה החלה משקמת את מעמדה הבינלאומי ובשנת 1926 התקבלה כחברה בארגון חבר הלאומים. תהליך השיקום הכלכלי שהתרחש בגרמניה סייע בידה לחזק את צבאה, למרות המגבלות שהטיל חוזה ורסאי על הצבא הגרמני.

ב-1929 פרץ בארה"ב משבר כלכלי, שאילץ את הממשל האמריקאי לקטוע את העברת כספי הלוואות לגרמניה. כלכלתה של רפובליקת ויימר, שהייתה תלויה בהלוואות אלה, החלה לשקוע שוב במשבר. משבר זה העצים את הביקורת הפנימית כלפי הרפובליקה ורבים האשימו אותה באחריות להידרדרות הכלכלית.

ראוי לציין כי גרמניה נהנתה בתקופה זו מפריחה תרבותית ורבים ראו בה את בירת התרבות האירופית. התפתחו בה הקולנוע, התיאטרון, השירה, הספרות, הארכיטקטורה ותחומי אומנות נוספים.

אולם פריחה זו עוררה גם ביקורת. גרמנים רבים סברו כי היא מבטאת נהנתנות וכי היא תורמת להתפוררות החברה הגרמנית.

המפלגה הנאצית הייתה אחת המפלגות אשר פעלו בגרמניה בתקופה זו. בתחילה הייתה מפלגה שולית, אולם היא הצליחה לנצל את חולשותיה של הדמוקרטיה הוויימרית ובראשית 1933 התמנה היטלר, מנהיג המפלגה, לקנצלר* (בגרמנית: ראש ממשלה) של גרמניה.

בפרק זה נלמד על הגורמים שהובילו להתמוטטות הדמוקרטיה ולהתחזקות המפלגה הנאצית ועל הנסיבות לעליית הנאצים לשלטון בגרמניה.

1. היצור גיבור פוליטי דמוקרטי

עד למלחמת העולם הראשונה הייתה גרמניה מדינה מלוכנית, אשר נשלטה בידי הקיסר וילהלם השני. במסגרת הסכמי הפסקת האש נדרשה גרמניה להחליף את המשטר המלוכני במשטר דמוקרטי. הדמוקרטיה שקמה בגרמניה ב-1919 לא נבעה מתהליך של התפתחות פנימית בחברה הגרמנית ולא ביטאה אימוץ של תפיסת העולם הדמוקרטית, אלא נקבעה כתכתיב בידי המדינות המנצחות. גרמנים רבים לא הבינו את חשיבות הדמוקרטיה, לא מצאו צורך להגן עליה ורצו להחליפה.

היעדר התרבות הפוליטית הדמוקרטית בגרמניה בא לידי ביטוי בכמה תחומים עיקריים:

❖ **קיומן של מפלגות אנטי-דמוקרטיות:** המשטר הדמוקרטי התיר את פעילותן של מפלגות אנטי-דמוקרטיות אשר שאפו בגלוי לשים קץ למשטר הדמוקרטי (מתוך הנחה שהציבור ייטיב להבין את הסכנה הטמונה בהן וימנע מלתמוך בהן). שתי מפלגות בולטות כאלה היו המפלגה הנאצית והמפלגה הקומוניסטית. פעילותן של מפלגות אלה העניקה לגיטימציה לפעילות פוליטית אשר חתרה תחת יסודות המשטר הדמוקרטי.

❖ **קיומם של ארגונים וולונטריים אלימים:** בגרמניה פעלו ארגונים וולונטריים* אשר פעלו בדרכי אלימות. ארגונים אלה פעלו במתכונת צבאית וחלק מהחברים בהם היו חמושים. דוגמה לארגונים מעין אלה היא **הגייסות החופשיים*** (בגרמנית: פריי-קורפס) וארגון **פלוגות הסער (S.A.)**, ובעברית: אס-אה*), שהיה כפוף למנהיגות הנאצית. המשטר הדמוקרטי התיר את קיומם של ארגונים מעין אלה ולעתים אף נעזר בהם למטרותיו. כך למשל נעזרה ממשלת גרמניה בגייסות החופשיים כדי לדכא את **מרד הספרטקיסטים***, מרד קומוניסטי שפרץ ב-1919. הדיכוי היה אלים והיה מלווה במעשי רצח.

פעילותם של ארגונים אלה חיזקה את התחושה כי כוחנות, ולא דרכי פעולה דמוקרטיות, היא הפתרון הרצוי לגרמניה.

❖ **אישים בעלי מעמד רשמי וגופים ממלכתיים אשר פעילותם פגעה בתפקודה התקין של הדמוקרטיה:** בגרמניה פעלו אישים בעלי מעמד רשמי וגופים ממלכתיים, אשר פעילותם והאופן שבו מילאו את תפקידם פגעו פגיעה קשה בדמוקרטיה. תבוסתה של גרמניה במלחמת העולם הראשונה והקמת המשטר הדמוקרטי לא פגעו ביוקרה החברתית הרבה שנהנו ממנה **היונקרים**, בני מעמד האצולה הקרקעית הנמוכה בפרוסיה (המדינה שהנהיגה את איחוד גרמניה בסוף המאה ה-19). היונקרים הוסיפו להחזיק בעמדות מפתח בשירות המדינה (במיוחד בלט חלקם בקצונה הבכירה בצבא), וגרמנים רבים הוסיפו לראות בהם קבוצת עילית. היונקרים היו ממתנגדי החריפים של רפובליקת ויימר. רבים מהם תמכו בגורמי ימין קיצוני ומימנו את פעילותם של הגדודים החופשיים. עובדה זו גרמה לכך שפעילות הימין הקיצוני נתפסה בחברה הגרמנית כדבר מכובד ולגיטימי.

ביטוי לכך הוא נטייתה של מערכת בתי המשפט לגלות הבנה וסלחנות מופלגת כלפי פעולות אלימות שביצעו גורמים קיצוניים בימין. כך למשל בין השנים 1918-1922 בלבד בוצעו 376 מעשי רצח פוליטי, רובם המכריע בידי הימין (354)

ממעשי הרצח בוצעו בידי הימין ו-22 בידי השמאל). על שבעה-עשר מתוך הרוצחים מהשמאל הוטלו עונשים כבדים, בהם עשר הוצאות להורג, ואילו 326 מהרוצחים מהימין לא נענשו כלל. ממוצע העונשים שהוטלו על אנשי השמאל היה עשר שנות מאסר, לעומת ארבעה חודשי מאסר בממוצע שהוטלו על אנשי הימין⁴¹. נטייה זו באה לידי ביטוי גם בעונש הקל שהוטל על אדולף היטלר, מנהיג המפלגה הנאצית, לאחר שניסה להפיל את המשטר הדמוקרטי באמצעות הפיכה ב-1923 (**הפוטש במרתף הבירה**). בעקבות ניסיון הפיכה זה הועמד היטלר לדין באשמת בגידה. השופטים מצאו אותו אשם ודנו אותו לחמש שנות מאסר בתנאים נוחים. בפועל ישב היטלר במאסר תשעה חודשים בלבד, בשל ההתנהגות הטובה שהפגין בכלא.

אנשי המפלגה הנאצית ניצבים מאחורי בריקדות במהלך הפוטש במרתף הבירה; מינכן, גרמניה, 1923 (יד ושם)

הנאשמים במשפט שנערך בעקבות הפוטש במרתף הבירה; מינכן, גרמניה, 1924 (יד ושם)

41 הנתונים מתוך: אוטו פרידריך, לפני המבול, (כרמל; 2009), עמוד 115.

דוגמה נוספת לכך היא אופן תפקודו של פאול פון הינדנבורג, נשיא גרמניה בשנים 1925-1934. הינדנבורג נשען על אמון ציבורי רב על שום תרומתו למאמץ המלחמתי של גרמניה במלחמת העולם הראשונה, ונהנה מסמכויות חוקתיות רחבות. סעיף 48 של חוקת ויימר אפשר לנשיא להסמיך את **הקנצלר** לשלוט גם ללא אישור הפרלמנט הגרמני (**הרייכסטאג**) ואף לפזר את הפרלמנט. בשנותיה האחרונות של הרפובליקה סבל הינדנבורג ממחלה והיה נתון להשפעתם של אנשי אמונו, אשר שאפו לקדם אינטרסים פוליטיים שונים. הוא הרבה להשתמש בסמכויות החירום שהפקידה בידו החוקה הדמוקרטית, גם כאשר הדבר לא היה הכרחי.

פעילות זאת חיזקה את הזלזול בדמוקרטיה, דווקא משום שהתבצעה בידי גורמים רשמיים שהיו אמורים להגן על המשטר הדמוקרטי ולפעול בהתאם לרוח הדמוקרטיה.

❖ **היעדר סובלנות פוליטית והיעדר הסכמה בדבר כללי המשחק הדמוקרטיים:** חלקים מהציבור הגרמני היו עוינים אלה לאלה. עוינות זו הייתה כה עמוקה, עד שחלק מהגרמנים לא גילו נכונות לראות את עצם קיומן של תפיסות עולם אחרות כדבר לגיטימי. דבר זה בלט בעיקר ביחסים שבין המפלגה הקומוניסטית לבין המפלגה הנאצית. לא היה בכוחה של הדמוקרטיה לגשר על פערים אלה ולגרום לצדדים להסדיר את המחלוקות שהתקיימו ביניהם באמצעות משא ומתן פוליטי.

חלקים גדולים בעם הגרמני לא ראו בכללי המשחק הדמוקרטיים דבר מחייב. הם חשו מחויבות רבה יותר לתפיסת עולמם והיו מוכנים לקדמה בכל דרך. דבר זה בא לידי ביטוי בכמה ניסיונות מהפכה שפרצו בגרמניה לאחר מלחמת העולם הראשונה: **במרד הספרטקיסטים*** הקומוניסטי שפרץ ב-1919 וב**פוטש במרתף הברירה**, ניסיון ההפיכה של היטלר ב-1923. תופעות אלה נבעו בעיקר מהמתחים הקשים ששררו בין כמה מחלקיה השונים של החברה הגרמנית וביטאו היעדר תרבות פוליטית דמוקרטית בגרמניה.

קטע מקור

קטע מספר 1

מפקד כלא לנדסברג, שבו נכלא היטלר, מנמק את המלצתו לשחרור מוקדם של היטלר לאחר תשעה חודשי כליאה נוחים⁴²

"[...] היטלר הוכיח שהוא איש של סדר ומשמעת, לא בכל הקשור לעצמו בלבד, אלא גם כלפי חבריו האסירים. הוא מסתפק במועט, צנוע ומסתגל במהירות לתנאים שבהם הוא נמצא. אין לו דרישות כלשהן, הוא שקט, הגיוני, רציני, אין בו כל גסות רוח והוא מקפיד לקיים את המגבלות המוטלות עליו. הוא אדם חסר יהירות, מרוצה מהמזון המוגש בכלא, אינו מעשן ואינו שותה [...] הוא אינו נמשך אל המין הנשי. עם הנשים שהוא פוגש כאן בשעת ביקוריהן הוא נוהג אדיבות רבה ואינו נכנס עמן לליוויים פוליטיים רציניים. הוא נוהג תמיד באדיבות ולעולם אינו פוגע בעובדי המוסד [...] הוא מעסיק את עצמו יום-יום במשך שעות רבות בכתיבת ספרו שיראה אור בשבועות הבאים ובו האוטוביוגרפיה שלו ומחשבות על הבורגנות, על היהדות והמרקסיזם, על המהפכה הגרמנית והבולשביזם, על התנועה הנציונל-סוציאליסטית ועל האירועים שקדמו ל-8 בנובמבר 1923 [הפוטש במרתף הבירה] [...] אין ספק שהתבגר ונעשה שקט משהיה. הוא לא יצא לחופשי כשבלבו מחשבות נקם ולא יאיים על מי שהתנגדו לו וסיכלו את תכניותיו בנובמבר 1923. הוא לא יהיה תועמלן ומסית נגד הממשלה ולא יהיה אויבן של מפלגות לאומיות אחרות. הוא מדגיש כמה הוא משוכנע שהמדינה אינה יכולה להתקיים בלא סדר פנימי יציב ובלא ממשלה תקיפה [...]"

- 1 איזה שינוי חל בהיטלר בזמן מאסרו, לדברי מפקד הכלא? אילו תכונות מייחס מפקד הכלא להיטלר?
- 2 כיצד דברים אלה מבטאים את הגורמים אשר הובילו לעליית הנאצים לשלטון בגרמניה?

42 מעובד מתוך: איאן קרשו, היטלר - היבריס: 1889-1936, (עם עובד; ירושלים: 1998), עמוד 210.

2. השאלה לאומית שנצלה מההיסטוריה שנקצלו לאור אלוהת קולום הכאסונה

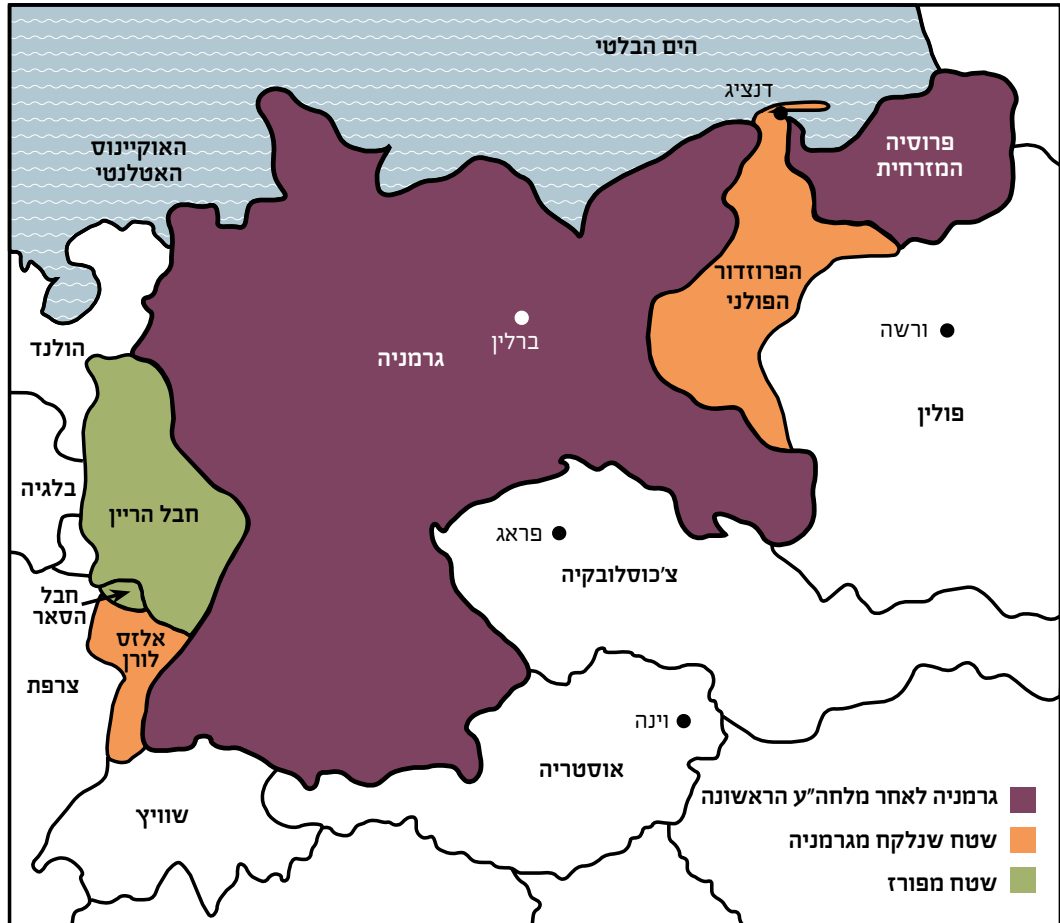
לאחר מלחמת העולם הראשונה הוטלו על גרמניה מגבלות רבות, שנקבעו במסגרת חוזה ורסאי* (1919), ובהן:

- ❖ הטלת האחריות לפרוץ המלחמה על גרמניה: החוזה קבע כי גרמניה אשמה בפרוץ מלחמת העולם הראשונה וכי בשל כך היא אחראית לנזקים שנגרמו במהלכה. קביעה עקרונית זו הייתה בסיס ליתר המגבלות שהטיל החוזה על גרמניה.
- ❖ מגבלות כלכליות: גרמניה נדרשה לשלם פיצויים עצומים למדינות המנצחות.
- ❖ מגבלות צבאיות: הוטלו מגבלות על גודל הצבא הגרמני ועל חימושו. בין השאר נקבע כי גודל הצבא הגרמני לא יעלה על 100,000 חיילים, נאסר על גרמניה להקים צי של צוללות, נאסר על גרמניה לפתח חיל אוויר ועוד.

- ❖ **מגבלות טריטוריאליות:** גרמניה נדרשה למסור שטחים לשכנותיה במזרח ובמערב (ראו מפה בעמוד 79).
- ❖ **במזרח:** גרמניה נדרשה למסור לפולין שטחים שנמצאו במזרח המדינה ואשר היו שנויים במחלוקת. שטחים אלה היו חלק מממלכת פולין עד לשנת 1772 (פולין חדלה להתקיים בשנת 1795) וחיה בהם אוכלוסייה דוברת פולנית. צעד זה נועד, בין השאר, לפתוח לפולין מוצא לים, ברוח **ארבע-עשרה הנקודות של וילסון**. אולם בשטח זה חיה גם אוכלוסייה דוברת גרמנית ומסירתו קטעה את הרצף הטריטוריאלי שבין מרכז גרמניה לבין אזור פרוסיה המזרחית (על שום כך זכה האזור לכינוי **המסדרון הפולני**). עוד נקבע כי עיר הנמל דנציג תהיה עיר בינלאומית בפיקוח חבר הלאומים.
- ❖ **במערב:** גרמניה נדרשה למסור לצרפת את שטחי המחוזות **אלזס ולורן**. גם שטחים אלה היו שנויים במחלוקת. צרפת ראתה בהם חלק מהמולדת הצרפתית. אמנם רוב האוכלוסייה שחיה בהם הייתה דוברת גרמנית, אך רובה חשה זיקה לאומית כלפי צרפת. עד 1871 נשלטו מחוזות אלזס ולורן על ידי צרפת, אך לאחר מלחמת פרוסיה-צרפת (1870-1871) הם סופחו לגרמניה. עוד נקבע כי חבל הסאר, העשיר באוצרות טבע, יימסר לניהול בינלאומי למשך 15 שנים. במהלך תקופה זו תהיה צרפת רשאית לנצל את המכרות שנמצאו בו וכעבור 15 שנים ייערך משאל עם בקרב תושבי החבל לקביעת עתידו.
- ❖ **פירוז חבל הריין:** חבל הריין נקבע כאזור מפורז. נאסר על גרמניה להקים בו ביצורים ולרכז בו כוחות צבא גדולים.
- ❖ **נאסר על גרמניה להתאחד עם אוסטריה.**
- ❖ **גרמניה נדרשה להדיח את הקיסר ולהקים משטר דמוקרטי.**
- ❖ **ניטלו מגרמניה מושבותיה שמעבר לים.**

שינויים בגבולות גרמניה לאחר מלחמת העולם השנייה

מעובד מתוך אתר האינטרנט (www.ushmm.org) Unites States Holocaust Memorial Museum

- 1 אילו אזורים נלקחו מגרמניה?
- 2 אילו אזורים נקבעו כשטחים מפורזים?
- 3 יש הסברים כי השינויים המתוארים במפה זו נבעו מהצורך לתת מענה לגורמים שהובילו למלחמת העולם הראשונה ולקשייה, אך גרמו לפרוץ מלחמת העולם השנייה. האם תוכלו להסביר מדוע?

כל אלה גרמו לתחושת השפלה לאומית עמוקה בגרמניה. תחושה זו גרמה לגרמנים רבים לפתח יחס עויין כלפי המשטר הדמוקרטי. הדבר בא לידי ביטוי בטענה שקרית שנפוצה בגרמניה לאחר מלחמת העולם הראשונה. על פי טענה זו, אשר זכתה לכינוי **אגדת הסכין בנג', גרמניה כלל לא הפסידה במלחמה. הצבא ניצח במלחמה, אך נבגד על ידי יהודים וקומוניסטים שנכנעו, ללא סיבה מוצדקת, בפני מדינות ההסכמה.⁴³ אגדה זו השתלבה היטב עם היחס העויין כלפי המפלגה הקומוניסטית ועם המגמות האנטישמיות שרווחו בחברה הגרמנית.**

43 עם סיום קרבות מלחמת העולם הראשונה ניצב הצבא הגרמני בשטחי צרפת, בעוד כוחות מדינות ההסכמה לא חדרו לגרמניה. עובדה זו כאילו הוכיחה את נכונותה של טענה זו. אולם האגדה הייתה מנותקת מהעובדות. ההתמוטטות הצבאית של גרמניה הייתה מוחלטת. ראשי הצבא דרשו מהדרג המדיני להיכנע משום שהבינו כי אין בכוחו של הצבא הגרמני לבלום את המתקפות הצפויות של מדינות ההסכמה, בייחוד נוכח התייצבות ארצות הברית לצדן.

מכיוון שהדחת הקיסר וכינון הדמוקרטיה נכפו על העם הגרמני, רבים מהם ראו במשטר החדש זכר לתבוסתם במלחמה. בגרמניה נשמעו קולות שקראו לכינונו של משטר סמכותי, שבעיניהם התאים יותר לתרבות הגרמנית, או אף להשבת המשטר המלוכני.

קטע מקור

קטע מספר 2

מתוך חוזה ורסאי⁴⁴

"[...] סעיף 231: ממסלות בעלות הברית והממשלות הקשורות אליהן מאשרות, וגרמניה מקבלת, את האחריות של גרמניה ושל בעלות בריתה לגרימת כל אובדן ונזק שנגרם לממשלות בעלות הברית ולממשלות הקשורות בהן ולבני עמך בגין המלחמה שנכפתה עליהן מכוח תוקפנותה של גרמניה ובעלות בריתה [...]"

- 1 על מי מטיל חוזה ורסאי את האחריות לאירועי מלחמת העולם הראשונה?
- 2 כיצד השפיע סעיף זה על הלכי הרוח שהתפתחו בגרמניה לאחר המלחמה?

44 סעיף 231 המצוטט כאן היה הבסיס לפיצויים שנדרשה גרמניה לשלם. מופיע בתוך: סטיוארט כהן, 1996, שם, יחידה 3, עמוד 172 בהערה.

3. קטעים נוספים

תוצאות מלחמת העולם הראשונה והפיצויים שהוטלו על גרמניה במסגרת חוזה ורסאי הכבידו מאוד על הכלכלה הגרמנית. מדיניות כלכלית לא נכונה, אשר לעתים נתנה ביטוי לאינטרסים כלכליים צרים, הובילה להתמוטטות הכלכלה הגרמנית. הפיצויים הכבדים שנדרשה גרמניה לשלם במסגרת חוזה ורסאי⁴⁵ הכבידו אף הם על הכלכלה הגרמנית. כתוצאה מכך בשנותיה הראשונות סבלה גרמניה מאבטלה קשה ומאינפלציה גבוהה, אשר פגעה ברמת החיים בגרמניה ובחסכוניות הציבור.

במהלך שנות ה-20 ניסתה ממשלת גרמניה להתגבר על קשיים אלה באמצעות קבלת הלוואות מארה"ב. הלוואות אלה סייעו לגרמניה להתגבר על קשייה הכלכליים, אולם המשבר הכלכלי שפרץ בארה"ב ב-1929 גרם להפסקת הסיוע האמריקאי ולהידרדרות מחודשת של הכלכלה הגרמנית (המשבר פרץ בארה"ב בסוף 1929 והשפעתו על גרמניה ניכרה בעיקר מהשנים 1930-1931 ואילך).

גרמנים רבים אשר איבדו את ביטחונם הכלכלי התייאשו מהדמוקרטיה וציפו למנהיג חזק שישקם את כלכלת המדינה. הם הביטו על העבר המלוכני של גרמניה כנגעוץ ותלו את קשייהם בהווה במשטר הדמוקרטי.

היחס בין הדולר האמריקאי לבין המרק הגרמני⁴⁵ יולי 1914 - נובמבר 1923

תאריך	דולר	מרק
יולי 1914	1	4.2
נובמבר 1918	1	4.2
ינואר 1919	1	8.9
יולי 1919	1	14.0
ינואר 1920	1	64.8
ינואר 1921	1	64.9
יולי 1921	1	76.7
ינואר 1922	1	191.8
יולי 1922	1	493.2
ינואר 1923	1	17,972
יולי 1923	1	353,412
אוגוסט 1923	1	4,620,455
ספטמבר 1923	1	98,860,000
אוקטובר 1923	1	25,260,208,000
נובמבר 1923	1	4,200,000,000,000

- מה הנתונים שבטבלה זו מלמדים על הכלכלה בגרמניה לאחר המלחמה?
- כיצד פגעו הנתונים שבטבלה בלגיטימציה הפנימית של המשטר הדמוקרטי בגרמניה?

מספר המובטלים בגרמניה⁴⁶ ספטמבר 1929 (ערב המשבר) - ינואר 1933 (ערב עליית היטלר לשלטון)

תאריך	מספר המובטלים שנרשמו בלשכות העבודה וקיבלו קצבאות אבטלה
ספטמבר 1929	1,300,000
ספטמבר 1930	3,000,000
ספטמבר 1931	4,300,000
ספטמבר 1932	5,100,000
סוף 1932 / ראשית 1933	6,000,000
	(כשני מיליון מובטלים נוספים לא טרחו להירשם בלשכות העבודה, שכן קצבאות האבטלה נחשבו נמוכות אפילו בעיניהם)

- מה הנתונים שבטבלה זו מלמדים על הכלכלה בגרמניה לאחר המלחמה?
- כיצד סייעו הנתונים שבטבלה לתעמולה הנאצית?

45 מעובד מתוך: יחיעם וייץ, בימי שואה ופקודה, (האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב: תשמ"ו-1985), כרך 3, עמודים 46, 50.

46 מעובד מתוך: יחיעם וייץ, בימי שואה ופקודה, כרך 3, עמוד 54.

4. אולם האליטה הפוליטי

הקיטוב העמוק שהתקיים בין חלקים שונים של החברה הגרמנית התבטא בריבוי מפלגות אשר חשו עוינות אלה לאלה. המפלגה הקומוניסטית עוררה סלידה וחרדה בקרב גרמנים רבים. תפיסת עולמה הקיצונית של מפלגה זו, הקשרים ההדוקים שקיימה עם השלטון בברה"מ והזיכרונות הטריים של המהפכה הקומוניסטית הכושלת שפרצה ב-1919 (מרד הספרטקיסטים) גרמו לכך שהמפלגות בגרמניה לא ראו בה שותפה אפשרית להקמת קואליציה. יתר על כן, גם המפלגה הקומוניסטית, אשר פעלה בהתאם להוראות שליט ברה"מ סטלין, ראתה במפלגה הסוציאל-דמוקרטית, ולא במפלגה הנאצית, את יריבתה העיקרית, וסירבה לשתף עמה פעולה (במקרים אחדים הסיעה הקומוניסטית אף שיתפה פעולה עם הסיעה הנאצית בהצבעות ברייכסטאג). בשל כך לא יכול היה מחנה השמאל המפולג לפעול בשיתוף פעולה להקמת קואליציה שתחסום את המפלגה הנאצית.

המשטר הפוליטי בגרמניה היה משטר פרלמנטרי קואליציוני. לעתים שרר בין מפלגות אלה ניגוד אידיאולוגי עקרוני ודבר זה הקשה על מפלגות הקואליציה לשתף פעולה ולקיים ממשלות יציבות. בשנותיה האחרונות של רפובליקת ויימר התפרקו ממשלות רבות טרם זמן, והבחירות התקיימו בתכיפות גבוהה, לעתים מדי כמה חודשים.

קושי זה נבע גם מהשימוש הבלתי ראוי שעשה הנשיא הינדנבורג בסמכויותיו. הינדנבורג, שבריאותו הגופנית והשכלית הייתה לקויה, היה נתון להשפעתם של מקורביו. הוא פיטר ראשי ממשלה מכהנים ומינה במקומם ראשי ממשלה שלא נהנו מרוב קואליציוני.

כל אלה חיזקו את תחושתם של גרמנים רבים כי הדמוקרטיה אינה מתפקדת כראוי וכי אין בכוחה לתת מענה לצרכיה של גרמניה ולקשייה המיוחדים.

5. אקטיביזם

האנטישמיות רווחה בגרמניה עוד לפני מלחמת העולם הראשונה, אולם לא הייתה במרכז סדר היום הפוליטי. התבוסה במלחמה, תחושת ההשפלה הלאומית שבאה בעקבותיה והאירועים שהתרחשו בגרמניה לאחר חתימת חוזה ורסאי, האנטישמיות והציבו אותה במרכז סדר היום הפוליטי בגרמניה.

אמנם היהודים בגרמניה היו זכאים לשוויון זכויות חוקי עוד קודם למלחמת העולם הראשונה, אולם עד תום המלחמה הם לא בלטו במערכת הפוליטית הגרמנית. התמוטטות המשטר המלוכני והקמת המשטר הדמוקרטי פתחו בפני היהודים את הדרך להשתלבות מוצאת במערכת הפוליטית, ובשנים שלאחר המלחמה התבלטו כמה יהודים בפוליטיקה של רפובליקת ויימר. עובדה זו עוררה התנגדות ניכרת, מאחר שרבים בגרמניה הוסיפו לראות ביהודים גורם נבדל שאינו שייך לחברה הגרמנית. דוגמה לכך היה ולטר רתנאו, יהודי ששימש שר החוץ של גרמניה מ-1920 ועד שנרצח ביוני 1922 בידי אנשי ימין קיצוני. עם זאת ראוי לציין כי גרמנים רבים אחרים התנגדו למגמות אלה (כך למשל, בלווייתו של רתנאו השתתפו כמיליון איש, אשר בנוכחותם הפגינו את סלידתם ממעשה הרצח).

באופן מיוחד בלטה מעורבותם של יהודים במפלגות השמאל הקיצוניות. דבר זה הגביר את הנטייה, שהייתה קיימת ממילא בגרמניה, לזהות את היהודים עם אויבי המדינה ותרם להתפתחותה של אגדת הסכין בגב* ולהפצתה. דוגמה לכך היא רוזה לוקסמבורג, שהשתתפה בניסיון לחולל בגרמניה מהפכה קומוניסטית (מרד הספרטקיסטים), כמו זו שהתחוללה ברוסיה בנובמבר 1917. בינואר 1919 לכדו אנשי הגייסות החופשיים* את לוקסמבורג ורצחו אותה.

בתנאים אלה היה הציבור הגרמני נוח לאמץ את מסריה של המפלגה הנאצית, אשר שנאת היהודים תפסה מקום מרכזי באידיאולוגיה שלה.

6. היטלר מלקח את המפלגה הנאצית

כישלון הפוטש במרתף הבירה⁴⁷ והמאסר שהוטל על היטלר בעקבותיו העמידו את המפלגה הנאצית על סף התמוטטות. מיד לאחר שהשתחרר מהכלא, בסוף 1924, החל היטלר בשיקום המפלגה. בעקבות כישלון הפוטש הוא החליט לא לנסות עוד לעלות לשלטון באמצעות הפיכה אלימה, ולחלופין לנצל את האפשרויות שפתחה בפניו הדמוקרטיה: לתפוס את השלטון באמצעות בחירות ולכונן בגרמניה משטר טוטליטרי.

תהליך שיקום המפלגה כלל בין השאר את הצעדים הבאים:

❖ **שימוש באלימות: פלוגות הסער (S.A., ובעברית: אס-אה)** הוגדלו ואורגנו מחדש. אנשי האס-אה לבשו מדים חומים וענדו את סמלי המפלגה הנאצית. הם שמרו על הסדר בנאומיו של היטלר, השתתפו בהפגנות, שלעתים קרובות הובילו לאלימות ואף לשפיכות דמים, היכו מתנגדים פוליטיים, פוצצו אספות פוליטיות של מפלגות יריבות, איימו והשחיתו רכוש. מעשים אלה סייעו להיטלר להטיל טרור במתנגדיו ותרמו ליצירת אווירה אלימה שהגבירה את המתח הפנימי בחברה הגרמנית. באורח ציני, נעזר היטלר באווירה אלימה זו כדי לטעון כי אין בכוחה של הדמוקרטיה להשליט סדר בחברה הגרמנית וכי רק הוא יוכל לגאול את גרמניה ולהשליט בה סדר.

❖ **פנייה לצעירים:** היטלר הקים תנועת נוער, **ההיטלר יוגנד** (בעברית: הנוער ההיטלראי). התנועה גייסה צעירים בני 15-18 וחינכה אותם ברוח האידיאולוגיה הנאצית.

❖ **הקמת ממשלת צללים:** היטלר הכין את המפלגה לקראת תפיסת השלטון. הוא הקים **ממשלת צללים**, ממשלה נאצית שבה משרדי אוצר, חקלאות, פנים, גזע ומשרדים נוספים, ותפקידה היה לנהל את המדינה מיד עם תפיסת השלטון.

בניגוד לציפיותיו המוקדמות של היטלר, תהליך שיקום המפלגה הנאצית לא היה קצר. השיפור שחל במצבה הכלכלי של גרמניה בשנים אלה הפחית את העוינות הכללית לרפובליקת ויימר ופגע בכוכנות הציבור לאמץ את מסריו האנטי-

היטלר נואם בפני חברי המפלגה הנאצית;

מינכן, גרמניה, נובמבר 1930 (אימג'בנק ישראל / gettyimages)

דמוקרטיים של היטלר; במפלגה הנאצית נמצאו להיטלר מתחרים על מנהיגות המפלגה, והיטלר לא יכול היה לתת ביטוי לכישרון הנאום שלו, שכן לאחר שחרורו מהכלא נאסר עליו לנאום. אולם כעבור שנים אחדות, ב-1926, החל להסתמן מפנה במעמדו של היטלר במפלגה הנאצית ובמעמדה של המפלגה בציבור. ב-1927 פג תוקף האיסור שהוטל עליו לשאת נאומים. המשבר הכלכלי שפגע בגרמניה, ואשר השפעתו ניכרה בעיקר מ-1930, הגביר שוב את הנכונות הציבורית לאמץ את מסריו של היטלר.

תהליך חיזוק מעמדו של היטלר במפלגה הנאצית ויכולתו לגייס תמיכה ציבורית נשענו במידה רבה על כישרון הנאום שלו. נאומיו ריתקו המוני גרמנים. נאומים אלה היו רגעי השיא של כנסים ועצרות, שתוכננו היטב והיו מלווים בטקסים מרגשים. בנאומיו השתמש היטלר במסרים קליטיים, קצרים ופשוטים, שעליהם חזר פעמים רבות (ראו קטע מקור מספר 3 להלן). הוא הבטיח לשקם את רגש הכבוד הלאומי הפגוע,

47 ראו סעיף 1 בפרק זה.

להחזיר לגרמניה את מעמדה כמעצמה מרכזית בעולם ולהחזיר לה את הסדר ואת היציבות הכלכלית והפוליטית שהיו בה לפני המלחמה. הבטחות אלה קסמו לגרמנים רבים, שהיו מאוכזבים מהדמוקרטיה והתפתו להאמין להבטחותיו של היטלר.

בנאומיו הרבה היטלר לבטא את שנאתו ליהודים. דבר זה לא הרתיע את תומכיו, ואף חיזק את תמיכתם בו, שכן כאמור בתקופה זו זכתה האנטישמיות לבלטות ניכרת בגרמניה. השפעתם של נאומים אלה על המאזינים הייתה מהפנטת, שכן הם הוסיפו לתעמולה הנאצית ממד רגשי שלא היה קיים בפרסומים הכתובים.

קטעי מקור

קטע מספר 3

היטלר, בספרו מין קמפף, על חשיבות התעמולה והנאום⁴⁸

"[...] באמצעות שימוש מתוחכם ומתמשך בתעמולה אפשר להשלות את העם שהשמים הם גיהינום ולהפך, שהחיים העלובים ביותר הם גן עדן. דבר זה ידע רק היהודי, אשר פעל בהתאם לכך. לגרמני, ויותר ממנו לממשלתו, לא היה כל מושג קלוש בעניין [...]"

"[...] התעמולה חייבת להתמקד במעט, ולחזור עליו לנצח [...] רק אלפי חזרות על המושגים הפשוטים ביותר יחדרו בסופו של דבר לתוך זיכרונו של ההמון [...]"

"[...] הכוח שהניע את מפולות השלגים של האירועים ההיסטוריים, הדתיים והפוליטיים הגדולים היה מאז ומעולם כוחה המכשף של המילה המדוברת.

יותר מכל נכנע המון העם בפני כוחו של הנאום. כל התנועות הגדולות הן תנועות עממיות, התפרצויות געשיות של תשוקות אנושיות ותחושות נפשיות היוצאות... מהלפיד הבוער של המילה היוקדת [...]"

- ❶ מהי חשיבות התעמולה לדעת היטלר?
- ❷ מדוע, לדעת היטלר, יש חשיבות מיוחדת לנאום?
- ❸ אילו מהגורמים לעליית היטלר לשלטון באים לידי ביטוי בדברים אלה?
- ❹ באיזו מידה לדעתכם מבטאים דברים אלה הערכה חיובית כלפי בני האדם? נמקו.

48 בעז נוימן, נאציזם, (משרד הביטחון; תשס"ז, 2007), עמודים 64-65.

קטע מספר 4

לואיזה זומליץ, מורה מהמבורג, מתארת את האווירה באצטדיון שבו נאם היטלר בפני כ-120,000 גרמנים

(1932)⁴⁹

"...שמש אפריל זרחה כמו בקיץ והפכה הכול לתמונה של ציפייה מאושרת מאין כמותה... איש לא אמר 'היטלר', אלא רק 'הפיהרר'... 'הפיהרר אומר', 'הפיהרר רוצה', ומה שאמר ומה שרצה, דברים אלה נראו טובים ונכוחים... השעות חלפו, השמש זרחה, הציפיות גאו... השעה כבר הייתה שלוש. 'הפיהרר בא' רחש של התרגשות עובר בהמון. סביב הבמה נראו ידיים מורמות בהצדעה של היטלר... והיטלר עמד לו שם במעיל שחור פשוט והביט על ההמון בציפייה. יער של דגלי צלב קרס מרשרשים הונף אל על. תחושת החגיגות של הרגע באה לידי ביטוי בשאגת 'הייל' נרגשת. אז החל היטלר לדבר. הרעיון העיקרי: מתוך המפלגות עתידה לקום אומה (פולק), האומה הגרמנית. הוא הוקיע את 'השיטה' [הדמוקרטיה]... בתום הנאום פרצו שאגות שמחה ומחיאות כפיים. היטלר הצדיע, הודה, המנון גרמניה נשמע ברחבי האצטדיון... כה רבים נושאים אליו את עיניהם באמונה נוגעת ללב כאל המסייע, המושיע, הגואל מן המצוקה הגדולה מנשוא. אליו, מצילם של הנסיך הפרוסי, המלומד, הכומר, האיכר, הפועל, המובטל. אליו, המחלץ אותם מידי המפלגות ומחזירם אל האומה..."

- 1 תארו את האווירה ששררה באצטדיון עם הגיעו של היטלר.
- 2 אילו מהגורמים שסייעו לעליית הנאצים לשלטון באים לידי ביטוי בדברים אלה? נמקו.
- 3 כיצד דברים אלה מלמדים כי הכותבת הושפעה מהאידיאולוגיה הנאצית?

49 מעובד מתוך: איאן קרשו, היטלר - היבריס: 1889-1936, (עם עובד; ירושלים: 1998), עמודים 314-315.

7. הנסיבות שהובילו לעליית הנאצים לשלטון

בבחירות שהתקיימו במאי 1928 זכתה המפלגה הנאצית בכ-3% מקולות הבוחרים. בבחירות שהתקיימו בספטמבר 1930, לאחר שהמשבר הכלכלי החל לתת את אותותיו, זכתה המפלגה בכ-10% מקולות הבוחרים והייתה לסיעה השנייה בגודלה ברייכסטאג. המפלגה הנאצית נהנתה מתמיכתם של כל מאוכזבי המשטר הדמוקרטי, ובהם אנשי צבא שביקשו לבטל את חוזה ורסאי, מובטלים שהאמינו להבטחותיו של היטלר כי רק הוא יוכל לחלץ את גרמניה מהמשבר הכלכלי, וכן תעשיינים ובעלי הון שחששו מפני מפלגות השמאל (בייחוד מפני עוצמתה הגוברת של המפלגה הקומוניסטית).

עם זאת, גרמנים רבים הסתייגו מתפיסת עולמם של הנאצים ומסגנונם האלים. הנשיא הינדנבורג היה בין המסתייגים מהמפלגה הנאצית. הוא חשש שמינוי היטלר לקנצלר יגרור את גרמניה לאנרכיה. במרס 1930 מינה הינדנבורג את היינריך בריינינג, ראש מפלגת המרכז הקתולית, לכהן כקנצלר גרמניה. אולם בריינינג לא הצליח להתמודד עם המשבר הכלכלי ששרר במדינה. המערכת הפוליטית נקלעה לשיתוק, והינדנבורג עשה שימוש בסמכויותיו כדי לנהל את גרמניה באמצעי צווי חירום (כך למשל אישר הינדנבורג את התקציב).

במאי 1932, בעקבות משבר קואליציוני, פיטר הינדנבורג את בריינג, ובינוי 1932 מינה במקומו את פרנץ פון פאפן (חבר זוטרי במפלגת המרכז הקתולית). המינוי נעשה בעצה אחת עם קורט פון שליכר. שליכר היה איש צבא ויועץ הסתרים של הינדנבורג. הוא שאף לקדם את הבחירות ולהשיג בהן רוב ימני (בתיאום עם המפלגה הנאצית); לנצל את הרוב הימני ברייכסטאג כדי לשנות את חוקת גרמניה; להחליש את כוחו של הרייכסטאג; ולייסד משטר שמרני אוטוריטרי (משטר סמכותני המנוהל בידי אדם תקיף).

אולם גם ממשלתו של פון פאפן לא נהנתה מרוב קואליציוני ברייכסטאג. אפילו מפלגת המרכז הקתולית הסתייגה מהמהלך ולא תמכה בממשלה החדשה. בהתאם לתכנית שנקבעה מראש וכדי לחזק את גוש הימין, הסיר פון פאפן את המגבלות החוקיות שהוטלו על פעילות האס-אה. צעד זה גרם לגל של מהומות ומעשי רצח שביצעו אנשי היטלר ברחבי גרמניה.

לנוכח המשבר המתמשך הוקדמו הבחירות לרייכסטאג ונקבעו ביולי 1932. בבחירות אלה התחזק כוחה של המפלגה הנאצית. היא הייתה לסיעה הגדולה ברייכסטאג, לאחר שזכתה ב-37.2% מקולות המצביעים (הנאצים לא זכו אמנם ברוב מוחלט, אולם במשטרים קואליציוניים נחשב שיעור תמיכה זה למרשים). התחזקות זו נבעה ממצב האנרכיה בגרמניה, ששרר במידה רבה בשל פעילותם האלימה של אנשי האס-אה.

בנובמבר 1932 נערכו בחירות נוספות. בפעם הזאת ירד שיעור התמיכה במפלגה הנאצית ל-33.1%, אך היא עדיין יוצגה על ידי הסיעה הגדולה ביותר ברייכסטאג. בדצמבר 1932 מינה הינדנבורג את שליכר לתפקיד קנצלר גרמניה. אולם גם הממשלה החדשה לא נהנתה מרוב קואליציוני ברייכסטאג, ושליכר התפטר.

השיתוק המתמשך של המערכת הפוליטית, וכן תכנות פוליטית וקוצר ראות פוליטית, אפשרו למפלגה הנאצית לעלות לשלטון בגרמניה. גורמים שמרניים, ובהם פרנץ פון פאפן ומנהיגי מפלגת המרכז הקתולית - אשר לא הבינו את הסכנה הטמונה בשיתוף פעולה עם הנאצים - הסכימו להצטרף לקואליציה ימנית בראשותו של היטלר. הם האמינו שכחברי הממשלה יוכלו לכוון את צעדיו. בעקבות זאת ובהשפעת אנשי אמונו הסמיך הנשיא הינדנבורג את היטלר להרכיב את הממשלה ולשמש קנצלר גרמניה ב-30 בינואר 1933. בהמשך נראה כיצד השתמש היטלר בסמכויותיו כקנצלר גרמניה כדי לבסס את מעמדו כשליט יחיד ולהחריב את המשטר הדמוקרטי.

שימואל!

יש להבחין בין הגורמים לבין הנסיבות שהובילו לעליית הנאצים לשלטון:

- ❖ **הגורמים** שהובילו להתמוטטות המשטר הדמוקרטי של רפובליקת ויימר ולהתחזקות המפלגה הנאצית הם גורמים ארוכי טווח, ובהם גורמים כלכליים, תרבותיים ופוליטיים.
- ❖ **הנסיבות** שהובילו למינוי היטלר לתפקיד קנצלר גרמניה קשורות בהתפתחויות הפוליטיות קצרות הטווח שהתרחשו בגרמניה בשנותיה האחרונות של רפובליקת ויימר.

המפה הפוליטית ברפובליקת ויימאר⁵⁰ מספר המושבים ברייכסטאג שבהם זכו המפלגות העיקריות

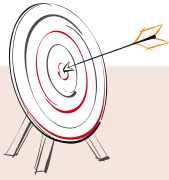
חודש הבחירות	ינואר 1919	יוני 1920	מאי 1924	דצמבר 1924	מאי 1928	ספטמבר 1930	יולי 1932	נובמבר 1932
המפלגה הקומוניסטית	---	4	62	45	54	77	89	100
סוציאל-דמוקרטים*	185	186	100	131	153		133	121
המפלגה הדמוקרטית	75	39	28	32	25	20	4	2
סך הכול גוש מפלגות השמאל (בסוגריים: אחוז מכלל המושבים ברייכסטאג)	260 (63%)	229 (51%)	190 (43%)	208 (45%)	232 (54%)	240 (48%)	226 (38%)	223 (37%)
מפלגת המרכז הקתולית	91	64	65	69	62	68	75	70
מפלגת העם הגרמנית	19	65	45	51	35	30	7	11
מפלגת העם הבוורית	---	21	16	19	16	19	22	52
סך הכול גוש מפלגות המרכז (בסוגריים: אחוז מכלל המושבים ברייכסטאג)	110 (26%)	150 (33%)	126 (28%)	139 (30%)	113 (26%)	117 (23%)	104 (18%)	133 (22%)
מפלגת העם הלאומית הגרמנית	44	71	95	103	73	41	32	52
המפלגה הנציונל-סוציאליסטית (הנאצית)	---	---	32	14	12	107	230	196
סך הכול גוש הימין (בסוגריים: אחוז מכלל המושבים ברייכסטאג)	44 (11%)	71 (16%)	127 (29%)	117 (25%)	85 (20%)	148 (29%)	262 (44%)	248 (41%)

* כולל המפלגה הסוציאל-דמוקרטית העצמאית, שפרשה מהמפלגה הסוציאל-דמוקרטית בין השנים 1917-1922 (חלק מחברי מפלגה זו הצטרפו לאחר פירוקה למפלגה הקומוניסטית).

- 1 הציגו את השינויים העיקריים בדפוסי ההצבעה ברפובליקת ויימאר.
- 2 הסבירו כיצד השפיעו התנודות בכלכלה הגרמנית על שיעור התמיכה במפלגה הנאצית.
- 3 בסוף שנת 1932 נראו סימני התאוששות בכלכלה הגרמנית, אשר עוררו את דאגתו של היטלר. האם תוכלו להסביר מדוע?

50 הנתונים מעובדים מתוך: אריה כרמון, השואה, חלק א', (ת"ל; ירושלים: תשמ"א), עמודים 56-57.

דקצרה - מה אמנו עסקינה?

❖ הגורמים לעליית הנאצים לשלטון:

- ❖ **היעדר תרבות פוליטית דמוקרטית:** הדמוקרטיה שקמה בגרמניה ב-1919 לא נבעה מתהליך של התפתחות פנימית בחברה הגרמנית ולא ביטאה את אימוצה של תפיסת עולם דמוקרטית, אלא נקבעה כתכתיב שהכתיבו המדינות המנצחות.
- היעדר התרבות הפוליטית בגרמניה בא לידי ביטוי בקיומן של מפלגות אנטי-דמוקרטיות; בקיומם של ארגונים וולונטריים אלימים; בפעילות של אישים בעלי מעמד רשמי ושל גופים ממלכתיים אשר פגעה בדמוקרטיה; בהיעדר סובלנות פוליטית; ובהיעדר הסכמה בדבר כללי המשחק הדמוקרטיים.
- ❖ **השפלה לאומית שנבעה מההסדרים שנקבעו לאחר מלחמת העולם הראשונה:**
לאחר מלחמת העולם הראשונה הוטלו על גרמניה מגבלות רבות, שנקבעו במסגרת **חוזה ורסאי*** (1919), ובהן: הטלת האחריות לפרוץ המלחמה על גרמניה; מגבלות כלכליות; מגבלות צבאיות; מגבלות טריטוריאליזם; פירוז חבל הריין; נאסר על גרמניה להתאחד עם אוסטריה; גרמניה נדרשה להדיח את הקיסר ולהקים משטר דמוקרטי; וניטלו מגרמניה מושבותיה שמעבר לים.
המגבלות שהוטלו על גרמניה לאחר מלחמת העולם הראשונה גרמו לתחושת השפלה לאומית עמוקה.
תחושה זו גרמה לגרמנים רבים לפתח יחס עויין כלפי המשטר הדמוקרטי. הם ראו במשטר החדש זכר לתבוסתם במלחמה. **אגדת הסכין בגב** נתנה ביטוי לתחושות אלה.
- ❖ **קשיים כלכליים:** גרמניה סבלה מאבטלה קשה ומאינפלציה גבוהה, אשר פגעה ברמת החיים בגרמניה ובחסכוניות הציבור.
- גרמנים רבים, אשר איבדו את ביטחונם הכלכלי, התייאשו מהדמוקרטיה וציפו למנהיג חזק שישקם את כלכלת המדינה.
- ❖ **חוסר יציבות פוליטית:** בשנותיה האחרונות של רפובליקת ויימר התפרקו ממשלות רבות טרם זמן, והבחירות התקיימו בתכיפות גבוהה, לעתים מדי מספר חודשים.
מצב זה חיזק את תחושתם של גרמנים רבים כי הדמוקרטיה אינה מתפקדת כראוי וכי אין בכוחה לתת מענה לצרכיה של גרמניה ולקשייה המיוחדים.
- ❖ **אנטישמיות:** מעורבותם הפוליטית של יהודים במערכת הפוליטית הגרמנית בשנים שלאחר המלחמה, ובאופן מיוחד התבלטותם של יהודים במפלגה הקומוניסטית, העצימו את שנאת היהודים בגרמניה והקלו על המפלגה הנאצית להפיץ את מסריה.
- ❖ **כשרון הנאום של היטלר:** היטלר היה בעל כשרון נאום בולט. נאומיו ריתקו המוני גרמנים.
הבטחותיו של היטלר קסמו לרבים מהגרמנים אשר גילו יחס עויין כלפי הדמוקרטיה. נאומיו, שהיו רוויים בהסתה אנטישמית, לא הרתיעו את תומכיו ואף חיזקו את תמיכתם בו, מכיוון שהתפיסה האנטישמית הייתה תופעה רווחת בגרמניה.

❖ **הנסיבות שהובילו למינוי היטלר לכהן כקנצלר גרמניה:** שילוב בין כמה גורמים נסיבתיים אפשר את עליית הנאצים לשלטון ב-30 בינואר 1933:

- ♦ **המשבר הכלכלי** שאליו נקלעה גרמניה שוב בסוף שנות ה-30.
- ♦ **השיתוק המתמשך של המערכת הפוליטית**, אשר העצים את חוסר האמון שרחשו גרמנים רבים כלפי הדמוקרטיה.
- ♦ **האנרכיה החברתית**, שהשתררה בגרמניה במידה רבה בשל פעילותם האלימה של אנשי האס-אה, תרמה תרומה נוספת להתעצמות חוסר האמון ביכולתה של הדמוקרטיה לשפר את המצב.
- ♦ **תכונות וקוצר ראות של גורמים במערכת הפוליטית**, אשר לא השכילו להבין את הסכנה הטמונה בשיתוף פעולה עם הנאצים.
- ♦ **האופן שבו מילא הנשיא הינדנבורג את תפקידו.** הדברים אמורים בעיקר ביחס לשימוש הנרחב שעשה בצווי החירום, באופן שביטל למעשה את המשטר הפרלמנטרי, וביחס לנטייתו לתת אמון באנשי סוד, אשר ביקשו לנצל את קרבתם אליו כדי לפגוע בפעולתו התקינה של המשטר הדמוקרטי.

קטעי מקור

קטע מספר 5

ההיסטוריון איאן קרשו על עליית היטלר לשלטון⁵¹

"[...] מלחמת העולם הראשונה היא שעשתה את היטלר אפשרי. לולא המלחמה וההשפלה שבתבוסה ופריצת המהפכה לא היה האמן הכושל הזה, הנפל החברתי, נכנס לפוליטיקה ומגלה את תכלית חייו ומוצא את ייעודו בתור תועמלן ודמגוג של בתי בירה. ולולא הטראומה של המלחמה והתבוסה והמהפכה, לולא ההקצנה הפוליטית של החברה הגרמנית בעקבות הטראומה, לא היה הדמגוג הזה מוצא קהל למסר הצורם שלו, רווי השנאה [...]"

- 1 אילו מהגורמים לעליית הנאצים לשלטון באים לידי ביטוי בדברים אלה?
- 2 האם, על פי תפיסתו של קרשו, הגורמים האידיאולוגיים הם סיבה מרכזית לעליית היטלר לשלטון? נמקן.

51 איאן קרשו, 1998, עמוד 81.

קטע מספר 6

ההיסטוריון שלמה אהרונסון על הגורמים לעליית הנאצים לשלטון⁵²

"[...] כיצד, אם כן, הצליחה מפלגתו של עכבר האשפתות הזה, אדולף היטלר [...] להשתלט על אחת האומות החשובות באירופה? [...] תשובה חלקית לשאלה זו מצויה במחדלים הנוראים של מתנגדיו של היטלר משני קצוות הקשת הפוליטית. ראשית, מדובר בעמדתה של המפלגה הקומוניסטית הגרמנית, שהייתה אמורה (עם המפלגה הסוציאליסטית) לשמש המחסום המרכזי והעיקש ביותר לשאיפות הנאצים. ואולם הקומוניסטים הגרמנים קיבלו את הוראותיהם ממוסקבה של סטלין, והלה הורה להם שלא לשתף פעולה עם הסוציאליסטים, שאותם ראה כיריבים המרים ביותר [...]"

[כתוצאה מכך] נותר מחנה השמאל והמרכז בגרמניה [...] מפוצל ומפולג מול הנאצים וחסר אחדות אמתית שנדרשה כדי לסכל את עלייתם [...] פיצולו של הפרלמנט הנבחר למפלגות קיצוניות מימין ומשמאל, וסירובו של השמאל להתאחד ולהקים ממשלה בעלת רוב ברייכסטאג, גרמו לכך שבהיעדר אפשרות אחרת נטל הנשיא פאול פון הינדנבורג את השלטון לידי, מתוקף סעיף 48 של החוקה. הנשיא החל למנות ראשי ממשלות בזה אחר זה, שהיו כפופים למרותו, אך ללא תמיכה פרלמנטרית, ראשי הממשלות הללו באו מקרב הימין המתון והצבא, אך לא עלה בידם להתגבר על המשבר הכלכלי ועל מהומות הרחוב של הנאצים ושל הקומוניסטים [...]"

❶ מהו הגורם המרכזי שהוביל לפי דברים אלה לעליית היטלר לשלטון?

52 מעובד מתוך: שלמה אהרונסון, המלכודת הנאצית, (משרד הביטחון; 2011), עמוד 31.

1. הסבירו כיצד תרמו תוצאות מלחמת העולם הראשונה לעליית המשטר הנאצי בגרמניה ב-1933.